

ЗМІНИ У СФЕРІ РЕАЛІЗАЦІЇ АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ У 90-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Розкрито перехід від державних закупівель сільськогосподарської продукції до системи вільного ринку в Україні у 1990-х роках. Визначено проблеми формування інфраструктури аграрного ринку: відсутність реальної державної підтримки, недосконалість законодавчої бази, викривлення механізмів функціонування суб'єктів аграрного ринку. Наголошено на залежності продовольчої безпеки держави від розвитку системи реалізації сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: реалізація сільськогосподарської продукції, державні закупівлі, аграрний ринок, продовольчий ринок, біржа, агроторговий дім, сільськогосподарська кооперація.

Невід'ємною складовою аграрної галузі є наявність цілісної та ефективної системи збуту сільськогосподарської продукції, продовольчих товарів, технологій, послуг та інших складових. Серцевиною цієї системи виступає продовольчий ринок, що має на меті забезпечення продовольчої безпеки держави. Залежність продовольчої безпеки держави від розвитку системи реалізації сільськогосподарської продукції та продовольства робить актуальним вивчення питання функціонування аграрного ринку, формування його інфраструктури. З історичної точки зору важливим є врахування уроків реформування цієї сфери в перші роки незалежності.

Зміни, які були започатковані в аграрному секторі після проголошення незалежності України, стали об'єктом передусім економічних досліджень. Заслужують на увагу праці О. М. Бородіної, Б. Й. Пасхавера, П. Т. Саблука, які вивчали проблеми формування аграрного ринку. Серед істориків реформуванню АПК приділили увагу Л. Ю. Беренштейн, О. С. Каденюк, С. С. Падалка, П. П. Панченко та інші. Проте у більшості досліджень акцент зроблено на утвердженні ринкових відносин у сільському господарстві, а розвиток сфери реалізації сільгосппродукції розкрито недостатньо, лише у контексті діяльності відповідних структур у сільській місцевості.

Автор ставить за мету розкрити зміни у сфері реалізації українськими сільгоспвиробниками своєї продукції у 90-х рр. ХХ ст. в історичному контексті.

В Україні в перші роки після здобуття незалежності колективні та державні сільгоспідприємства більшість виробленої продукції ще здавали в рахунок державного замовлення. Така ситуація зберігалася до середини 1990-х рр., проте розлад грошово-фінансової системи призвів до того, що почали широко застосовуватись бартерні механізми, які знекровили сільське господарство. Якщо в 1995 р. на умовах безгрошової форми розрахунків було реалізовано 12% загального обсягу зерна, то в 1999 р. ця цифра зросла до 33,7%. У 1999 р. за бартерними угодами реалізовувалося більше 50% насіння соняшнику, 43% цукру, 22% олії [9, с. 221].

У 90-ті рр. ХХ ст. держава поступово зменшувала обсяги закупівель сільгосп-продукції, звужуючи їх до мінімально потрібного рівня (а іноді й менше), необхідного для задоволення потреб громадського сектора (армія, медицина тощо).

Заміна державних закупівель сільгосппродукції на систему вільного ринку виявилася тяжкою і болісною. Якщо в радянський період більшу частину продукції сільського господарства закуповувала держава за цінами, що разом із ціновими надбавками забезпечували колгоспам і радгоспам рентабельність понад 35%, то кількість збиткових господарств у 1990 р. становила лише 0,2%. Тоді державна банківська система надавала кредити під 2–3% річних. З переходом на систему вільного ринку в 1999 р. 84% сільськогосподарських підприємств виявилися збитковими, а середня збитковість перевищила 20%. Кредитна та інвестиційна системи були паралізовані. У 2000 р. ставка по кредитах, наданих сільгосп-підприємствам, досягла 54% річних. Інвестиції в сільське господарство між 1990 і 2000 роками скоротилися в порівнянних цінах у 23 рази, тобто практично припинилися [6, с. 15].

Між виробниками і споживачами сільськогосподарської продукції з'явилися численні приватні торгово-промислові, фінансові компанії та індивідуальні підприємці, що сформували «етажерку» в маркетингових каналах руху продукції. При цьому частка продукції, проданої сільгоспідприємствами безпосередньо переробним підприємствам, істотно зменшилась. Якщо у 1995 р. цей показник по зернових культурах становив 37,5% від загального обсягу продукції, то у 2000 р. – лише 4%, по овочах – відповідно 39,6% та 13,3%, по насінню соняшника – 5,1% та 2,4%, по плодах і ягодах – 40,4% та 16,1%, по худобі та птиці – 46,1% та 21,6%, по яйцях – 56,8% та 20%, по молочних продуктах – 87,2% та 66,3% [14, с. 90].

За даними Держкомстату України значно зменшився і продаж сільгосп-продукції заготівельним організаціям. Якщо у 1990 р. заготівельним організаціям було реалізовано зернових культур 15406 тис. т, то у 2000 р. – 428 тис. т або у 36 разів менше, насіння соняшника – 2040 і 53 тис. т відповідно або у 38 разів менше, овочів – 3875 і 84 тис. т або у 46 разів менше, плодів та ягід – 1236 і 123 тис. т або у 10 разів менше, худоби та птиці – 4609 і 452 тис. т або у 10 разів менше, молочних продуктів – 17958 і 3335 тис. т або у 5 разів менше [13, с. 111].

У маркетингових каналах руху сільгосппродукції від виробника до споживача переважали тіньові схеми. Покупці (комерційні структури, посередники) нав'язували сільськогосподарським підприємствам кабальні угоди, надаючи їм товарні і фінансові кредити під посівну. Не кращою була ситуація із господарствами населення, які реалізовували надлишок своєї продукції стихійним заготівельникам, а ті робили перепродаж продукції селян джерелом свого доходу.

Проблема полягала в тому, що відносини обміну і розподілу в аграрному секторі не стали, поряд з відносинами власності, об'єктом аграрної реформи в Україні як у 1990-х рр., так і на початку ХХІ ст. Формування і функціонування аграрного ринку були позбавлені належного регулюючого впливу. Між реформованими відносинами власності і стихійними, без будь-яких правил, відносинами на продовольчих ринках виникли протиріччя, що заблокували мотиваційний механізм ринкової економіки. Урегулювання цих суперечностей пов'язане насамперед із формуванням

прозорих каналів руху продукції від виробника до кінцевого споживача, розбудовою маркетингової та комунікативно-інформаційної інфраструктури, системною організацією продуктових ринків, здійсненням ефективної державної регулятивної політики [1, с. 207].

На нашу думку, тяжкого удару по сільському господарству завдала цінова політика, яку здійснювала держава з ініціативи окремих вітчизняних економістів-аграрників. Вважалося, що поетапна (у міру становлення ринкових відносин) лібералізація цін замінить державне регулювання епохи СРСР, коли державні дотації поглиналися диспаритетом цін на промислову і сільськогосподарську продукцію. Концепція, що матеріалізувалася владними органами, заперечувала необхідність державної підтримки сільського господарства, по суті, пропагувала його повну некерovanість. Вона й визначила зміст перших законодавчо-нормативних актів із питань кредитування та оподаткування сільської економіки [5, с. 175].

Декларуючи поступовий перехід до ринкових механізмів реалізації сільгосппродукції, відмову від бюджетного дотування, посилаючись на досвід найбільш розвинених європейських країн, ідеологи аграрної реформи чомусь не згадували про те, які значні кошти виділялись і виділяються країнами Євросоюзу для підтримки власного фермерства. Така підтримка, на наш погляд, пов'язана насамперед з тим, що політичні лідери, парламенти, уряди цих країн розуміють важливість продовольчої безпеки як провідної складової національної безпеки.

Аналіз основних тенденцій розвитку системи реалізації сільськогосподарської сировини і продовольства в розвинених капіталістичних країнах свідчить, що при цьому використовуються такі форми: реалізація продукції її виробником на оптових ринках, аукціонах, фермерських ринках, через магазини, контракція сировини і продуктів у фермерів торговельними компаніями, реалізація продукції через збутові фермерські кооперативи, біржова торгівля. У деяких країнах існують і такі форми: продаж сільськогосподарської продукції безпосередньо із ферми посередникам, оптовикам чи агентам переробних чи торговельних підприємств, продаж продукції чи здача її під заставу (США) державним установам, а також збут придбаної ними продукції [4, с. 43, 50; 11, с. 45 – 48].

Ефективність аграрного сектору економіки великою мірою визначається рівнем розвитку організаційних засад сільськогосподарського ринку. Практика свідчить, що ринкові механізми не є самодостатніми і потребують організованих дій як учасників ринку, так і держави. Однак в Україні цієї вимоги не дотримувалися. Якщо, наприклад, з проблем реформування власності була напрацьована певна законодавчо-нормативна база, то від впливу на формування організованого сільськогосподарського ринку владні структури практично дистанціювалися.

Відсутність організованого, цивілізованого і прозорого агропродовольчого ринку породжувала нееквівалентний товарообмін, дисбаланс між попитом і пропозицією, нестабільність цін на сільськогосподарську продукцію та доходів її виробників, збитковість і згорання трудомістких, але надто важливих для життя людей галузей, зокрема тваринницьких. Усе це ставило аграрний сектор у безвихідне становище і створювало загрозу продовольчій безпеці країни [12, с. 5].

У 2000-х рр. було здійснено перші спроби подолання наслідків стихійного сільгоспринку. Закон України «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти» (2000 р.) був спрямований на сприяння розвитку конкуренції в сфері державних закупівель і забезпечення прозорості обміну через організацію відкритих торгів [8]. Однак його положення не були до кінця реалізовані.

На нашу думку, надмірне втручання держави в ціновий процес, його регулювання в ручному режимі, так само, як і її дистанціювання від розвитку ринку, зумовлювало негативні наслідки. Держава повинна захистити сільгоспвиробників від

негативних наслідків можливого падіння цін на продукцію, створити умови для їх пристосування до змін світового ринку. Але такі заходи аграрної політики України, як експортні податки та обмеження, сертифікація експорту, лише погіршують паритет цін для українських сільгоспвиробників. Установлення високих імпорتنих тарифів, а згодом пільгових імпорتنих квот також не найкращий спосіб регулювання ринку. Формально вони спрямовані на підтримку переробних підприємств, а фактично створюють умови для корупції, збагачуючи привілейованих переробників і чиновників, які роздають ці привілеї. У постійному конфлікті інтересів виробників, переробників та споживачів регулююча роль держави має зводитись до вироблення чітких «правил гри» та встановлення прозорих механізмів функціонування сільськогосподарського ринку.

З економічної точки зору цілком зрозуміло, що провідну роль у становленні аграрного ринку має формування його інфраструктури і передусім фізичної ринкової інфраструктури, тобто загальної основи безпосереднього існування обмінних процесів, фізичного місця контактування, взаємодії покупців і продавців. Вона представлена біржами, оптовими ринками, аукціонами, ярмарками, міськими ринками, магазинами дрібнооптової та роздрібною торгівлі, фірмовими магазинами підприємств, торговельними домами.

У середині 90-х рр. ХХ ст. було започатковано формування нормативно-правових та організаційних основ для функціонування такого ринкового механізму ціноутворення, як біржова торгівля. У січні 1992 р. Верховною Радою був прийнятий Закон України «Про товарну біржу». Проте цей закон практично не працював. У 1995 р. здійснено спробу провести аукціони під егідою Національного банку. Але брокерами мали стати фахово не підготовлені заступники начальників обласних управлінь. До того ж інтереси учасників аукціонів не були захищені законодавчо, низка аукціонів закінчилася судовими справами через непоставку товару [16, с. 6].

Незважаючи на це, фахівці вважають, що проведений у 1995 р. Національним банком України перший відкритий оптовий аукціон із продажу сільгосппродукції переконливо довів, що саме біржа може дати паритетні принципи ціноутворення. Це враховувалося під час створення в травні 1995 р. Української аграрної біржі [15, с. 101], на яку покладалися завдання формування стабільного аграрного ринку, створення механізму рівномірного фінансування міжсезонних потреб сільгоспвиробників, розробка концепції попиту і пропозиції на сільгосппродукцію, забезпечення виконання угод, укладених на біржі, здійснення інформаційного та розрахункового обслуговування продавців і покупців сільськогосподарської продукції, сировини й продуктів її переробки. Але і тоді біржовий механізм не запрацював з двох причин: відсутність фахівців і відсутність належної законодавчої бази.

Поступово кількість бірж в Україні зростає. Якщо у 1996 р. всього було зареєстровано 88 бірж, в тому числі 9 агропромислових, то у 1999 р. – 300 і 29 відповідно [13, с. 171]. Проте обсяг укладених на біржах угод по сільськогосподарській продукції був мізерним: у 1995 р. він становив 220,8 млн. грн., у 1998 р. – 83,8 млн. грн., у 1999 р. – 54,5 млн. грн. [10, с. 281] Тобто українські біржі впродовж 90-х рр. ХХ ст. так і не стали реальним фактором розвитку вітчизняного аграрного ринку.

Важливим елементом ринкової інфраструктури були агроторгові дома. Створення системи агроторгових домів (АТД) в Україні почалося після прийняття постанови Кабінету Міністрів від 17 листопада 1995 р. № 916 «Про прискорення організації біржового сільськогосподарського ринку», якою було передбачено розробку типового положення про міжрегіональний та районний агроторговий дім і опрацювання механізму взаємодії агроторгових домів з аграрними біржами. Особливо активно процес створення агроторгових домів проходив у Черкаській та Вінницькій областях (до 1997 р. там було зареєстровано 21 АТД). Станом на 1 січня 2000 р.

аграрний сектор обслуговували 111 агроторгових домів [3, с. 141]. Метою створення АТД було сприяння сільськогосподарським товаровиробникам в одержанні максимальних прибутків від реалізації своєї продукції та поліпшення їхніх позицій на ринку на противагу торговим посередникам. Агроторгові дома – це елементи ринкової інфраструктури, найбільш наближені до товаровиробника. Для свого створення вони не потребували залучення великої кількості фінансових ресурсів, на відміну від створення товарної біржі або оптового продовольчого ринку [3, с. 142].

Однак, зважаючи на відсутність реальної державної підтримки, недосконалість законодавчої бази, викривлення механізмів формування та функціонування, інші об'єктивні причини, агроторгові дома на кінець ХХ ст. так і не стали вагомим гравцем на оптовому ринку сільськогосподарської продукції та продовольства.

На етапі формування інфраструктури аграрного ринку важливу роль в Україні відіграли колишні колгоспні сільськогосподарські ринки або продовольчі ринки населених пунктів. На початок 90-х рр. ХХ ст. в Україні функціонувало більш як 1,5 тис. таких ринків. Основними постачальниками товарних ресурсів на колгоспний ринок були власники особистих підсобних господарств – понад 70% у загальному обсязі постачання. Торгівля сільськогосподарською продукцією на продовольчих ринках населених пунктів була простою за організаційно-технічною формою. Продавцями тут виступали переважно безпосередні виробники продукції (кооперативні, фермерські, приватні, індивідуальні господарства, власники дачних ділянок, садів), пропонуючи масовому покупцеві широкий асортимент сільсько-господарської продукції за договірними цінами. На таких ринках попит-пропозиція відігравали регулюючу роль щодо ціноутворення [2].

На початку ХХІ ст. активізувалася робота щодо створення в Україні гуртових ринків. Їх діяльність один із перевірених у світі механізмів прозорого ціноутворення, а також формування гуртових партій продовольства, у тому числі на експорт. У 1990-х рр. існували лише поодинокі приклади гуртових ринків сільгосппродукції («Шувар» у Львові, «Великі Копані» на Херсонщині).

Важливий елемент інфраструктури аграрного ринку – кооперація. Сільськогосподарська кооперація в Україні на межі ХХ і ХХІ ст. перебувала у зародковому стані, хоч і мала давню історію, яка сягала своїм корінням другої половини ХІХ ст. Її відродження в незалежній Україні розпочалося 1997 р. з ухвалення Закону «Про сільськогосподарську кооперацію». Серед сільськогосподарських кооперативів значну питому вагу займали обслуговуючі. Існувало дві основні категорії кооперативів цього типу. Одні з них мали на меті проведення спільних операцій на ринку: реалізація продукції своїх членів, іноді після переробки, закупівля засобів виробництва. Інші кооперативи мали на меті об'єднати виробників для спільного використання засобів виробництва (це стосувалося сільгосптехніки, складів тощо).

Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» не передбачав ведення сільськогосподарськими кооперативами кредитних операцій. Обслуговуючий сільськогосподарський кооператив виконував функції дореволюційної заготівельно-збутової і постачальницької кооперації. Але заготівля і збут – явища сезонні, при цьому вони потребують наявності елементарної матеріальної бази (склади, техніка тощо), а проблема створення останньої та її обслуговування в періоди «міжсезоння» тісно пов'язана з проблемою кредиту [7, с. 159 – 160].

Подолання ситуації, що склалася, можливе за умови державної підтримки розвитку мережі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів формування їх інфраструктури, забезпечення доступу особистих селянських господарств та фізичних осіб, які займаються сільськогосподарським виробництвом, до організованого аграрного ринку.

Отже, важливою складовою розвитку ринкових відносин в аграрному секторі України у 90-х рр. ХХ ст. стала заміна державних закупівель ринковими формами реалізації сільськогосподарської продукції. Проте, незважаючи на створення певних нормативно-правових та організаційних основ функціонування аграрного ринку, такі елементи ринкової інфраструктури, як біржі, агроторгові дома, гуртові (оптові) ринки, обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи, так і не стали реальним фактором його розвитку. Величезна кількість посередників між виробниками та споживачами продукції значно погіршувала економічне становище сільськогосподарських товаровиробників і створювала соціальну напругу в суспільстві. Проблема подолання тінювих схем реалізації сільгосппродукції, вироблення прозорих «правил гри» та створення чітких механізмів функціонування всіх суб'єктів аграрного ринку залишилася актуальною і на початку ХХІ ст.

1. Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції: Монографія / Авт. кол.: Бетлій М. та ін.; За ред. О.М. Бородіної. Ужгород: ІВА, 2006. 496 с.
2. *Алейнікова О.В.* Система оптових ринків сільськогосподарської продукції: необхідність державного регулювання // Державне управління: удосконалення та розвиток. Електронне наукове фахове видання. Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=178>
3. *Кирилюк С.М.* Аналіз діяльності агроторгових домів в Україні / С.М. Кирилюк // Економіка АПК. 2004. № 1. С. 141 – 146.
4. *Кочетков Л.И.* Закупки, хранение и переработка зерна в мире / Л.И. Кочетков // Достижение науки и техники АПК. 1994. № 4–5. С. 43 – 50.
5. *Панченко П.П., Падалка С.С.* Проблеми історіографії аграрних відносин в контексті державотворення в Україні / П.П. Панченко, С.С. Падалка // Український селянин: праці Науково-дослідного інституту селянства. Вип. 3 Спеціальний: Матеріали III Всеукраїнського симпозиуму з проблем аграрної історії 17–18 травня 2001 року (Черкаси – Мліїв) / Ін-т історії України НАН України, НДІ селянства. Черкаси, 2001. С. 9 – 15.
6. *Пасхавер Б.Й., Шубравська О.В., Крисанов Д.Ф., Прокопенко К.О.* Агропродовольче виробництво у 1990 – 2009 рр.: тенденції розвитку / Б.Й. Пасхавер, О.В. Шубравська, Д.Ф. Крисанов, К.О. Прокопенко // Економіка АПК. 2010. № 9. С. 12 – 20.
7. *Підлісний Ю.І.* Проблема селянської кооперації у приватизованому аграрному секторі економіки України / Ю.І. Підлісний // Український селянин: зб. наук. пр. Вип. 5 / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України, Черкаський держ. ун-т ім. Б. Хмельницького. Черкаси, 2002. С. 157 – 162.
8. Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти. Закон України від 22.02.2000 № 1490-III. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1490-14>
9. *Саблук П.* Аграрна економіка і політика в Україні: підсумки минулого та погляд у майбутнє: Науково-популярні нариси у 3 т. Т. 2: Аграрна економіка в умовах демократичного державотворення / П. Саблук. К.: ІАЕ, 2001. 486 с.
10. Статистичний щорічник України за 2009 рік / Держ. комітет статистики України: За ред. О.Г. Осауленка; Відп. за вип. Н.П. Павленко. К.: Державне підприємство «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. 566 с.
11. *Стрелков Е.В.* Государственная поддержка фермеров в США / Е.В. Стрелков // Достижения науки и техники АПК. 1995. № 2–3. С. 45 – 48.
12. *Трегобчук В.М., Пасхавер Б.Й., Юзефович А.Е.* та ін. Про довгострокову стратегію сталого розвитку агропромислового комплексу / В.М. Трегобчук, Б.Й. Пасхавер, А.Е. Юзефович // Економіка АПК. 2005. № 7. С. 6.
13. Україна у цифрах у 2000 році: Корот. стат. довід. / Держкомстат України: За ред. О.Г. Осауленка; Відп. за вип. В.А. Головка. К.: Техніка, 2001. 256 с.
14. Україна у цифрах у 2010 році. Статистичний збірник / Держкомстат України: За ред. О.Г. Осауленка; Відп. за вип. Н.П. Павленко. К.: Державний комітет статистики, 2011. 252 с.
15. Українське село в 20 – 90-х роках ХХ століття: Короткий історико-економічний нарис / За ред. д. іст. наук, професорів Л.Ю. Беренштейна, Г.П. Мигрина, П.П. Панченка. К.: ІУ НАНУ, НАУ, 1998. 122 с.
16. Українські біржі: як змусити дурнів будувати шляхи? Інтерв'ю із заступником голови біржового комітету Київської агропромислової біржі Борисом Беренштейном // Пропозиція. 2003. № 2. С. 6 – 8.
17. Чому в Україні не розвиваються сільськогосподарські кооперативи. Гал-Info – Агенція регіональної інформації та аналітики. Режим доступу: <http://galinfo.com.ua/news/108592.html>

References

1. Аграрний сектор України на шляху до єв्रोінтеграції: Монографія / Авт. кол.: Бетлій М. та ін.; за ред. О.М. Бородіної. Ужгород: IBA, 2006. 496 с.
2. *Aleynikova O.V.* Systema optovykh rynkiv silskohospodarskoi produktsii: neobkhdnist derzhavnogo rehulivannia // Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok. Elektronne naukove fakhove vydannia. Rezhym dostupu: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=178>
3. *Kyryliuk E.M.* Analiz diialnosti ahrotorhovykh domiv v Ukraini / E.M. Kyryliuk // Ekonomika APK. 2004. № 1. S. 141 – 146.
4. *Kochetkov L.I.* Zakupki, khranenie i pererabotka zerna v mire / L.I. Kochetkov // Dostizhenie nauki i tekhniki APK. 1994. № 4–5. S. 43 – 50.
5. *Panchenko P.P., Padalka S.S.* Problemy istoriohrafii ahrarykh vidnosyn v konteksti derzhavotvorennia v Ukraini / P.P. Panchenko, S.S. Padalka // Ukrainskyi selianyn: pratsi Naukovodoslidnogo institutu selianstva. Vyp. 3 Spetsialnyi: Materialy III Vseukrainskoho simpoziumu z problem ahrarynoi istorii 17–18 travnia 2001 roku (Cherkasy – Mliiv) / In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, NDI selianstva. Cherkasy, 2001. S. 9 – 15.
6. *Pashkaver B.I., Shubravska O.V., Krysanov D.F., Prokopenko K.O.* Ahroprodovolche vyrobnytstvo u 1990 – 2009 rr.: tendentsii rozvytku / B.I. Pashkaver, O.V. Shubravska, D.F. Krysanov, K.O. Prokopenko // Ekonomika APK. 2010. № 9. S. 12 – 20.
7. *Pidlisnyi Yu.I.* Problema selianskoi kooperatsii u privatyzovanomu ahrarynomu sektori ekonomiky Ukrainy / Yu. I. Pidlisnyi // Ukrainskyi selianyn: zb. nauk. pr. Vyp. 5 / Nats. akad. nauk Ukrainy, In-t Istorii Ukrainy, Cherkaskyi derzh. un-t im. B. Khmelnytskoho. Cherkasy, 2002. S. 157 – 162.
8. Pro zakupivliu tovariv, robit i posluh za derzhavni koshty. Zakon Ukrainy vid 22.02.2000 № 1490-III. Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1490-14>
9. *Sabluk P.* Ahraryna ekonomika i polityka v Ukraini: pidsumky minuloho ta pohliad u maibutne: Naukovo-populiarni narysy u 3 t. T. 2: Ahraryna ekonomika v umovakh demokratychnoho derzhavotvorennia / P. Sabluk. K.: IAE, 2001. 486 s.
10. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2009 rik / Derzh. komitet statystyky Ukrainy: Za red. O.H. Osaulenka; Vidp. za vyp. N.P. Pavlenko. K.: Derzhavne pidpryemstvo «Informatsiino-analitychne ahentstvo», 2010. 566 s.
11. *Strelkov E.V.* Gosudarstvennaia podderzhka fermerov v USA / E.V. Strelkov // Dostizheniya nauki i tekhniki APK. 1995. № 2–3. S. 45 – 48.
12. *Trehobchuk V.M., Pashkaver B.I., Yuzefovych A.E.* ta in. Pro dovhostrokovu stratehiiu staloho rozvytku ahropromyslovoho kompleksu / V.M. Trehobchuk, B.I. Pashkaver, A.E. Yuzefovych // Ekonomika APK. 2005. № 7. S. 6.
13. Ukraina u tsifrah u 2000 rotsi: Korot. stat. dovid. / Derzhkomstat Ukrainy: Za red. O.H. Osaulenka; Vidp. za vyp. V.A. Holovko. K.: Tehnika, 2001. 256 s.
14. Ukraina u tsifrah u 2010 rotsi. Statystychnyi zbirnyk / Derzhkomstat Ukrainy: Za red. O.H. Osaulenka; Vidp. za vyp. N.P. Pavlenko. K.: Derzhavnyi komitet statystyky, 2011. 252 s.
15. Ukrainske selo v 20 – 90-kh rokakh XX stolittia: Korotkyi istoryko-ekonomichnyi narys / Za red. d. ist. nauk, profesoriv L.Yu. Berenshteina, H.P. Mygryna, P.P. Panchenka. K.: IIU NANU, NAU, 1998. 122 s.
16. Ukrainski birzhi: yak zmusyty durniv buduvaty shliakhy? Interviu iz zastupnykom holovi birzhovoho komitetu Kyivskoi ahropromyslovoi birzhi Borysom Berenshteinom // Propozytsiia. 2003. № 2. S. 6–8.
17. Chomu v Ukrain ne rozvyvaiutsia silskohospodarski kooperatyvy. Hal-Info – Ahentsiia rehionalnoi informatsii ta analityky. Rezhym dostupu: <http://galinfo.com.ua/news/108592.html>

Марченко С. Д.

Изменения в сфере реализации аграрной продукции в Украине в 90-е годы XX века.

Раскрыто переход от государственных закупок сельскохозяйственной продукции к системе свободного рынка в Украине в 1990-е годы. Определены проблемы формирования инфраструктуры аграрного рынка: отсутствие реальной государственной поддержки, несовершенство законодательной базы, искривление механизмов функционирования субъектов аграрного рынка. Отмечено зависимость продовольственной безопасности государства от развития системы реализации сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: *реализация сельскохозяйственной продукции, государственные закупки, аграрный рынок, продовольственный рынок, биржа, агроторговый дом, сельскохозяйственная кооперация.*

Marchenko S. D.

Changes in the sphere of realization of agrarian products in Ukraine in 90-ies of 20th century.

The transition from public procurement of agricultural products to the free market system in Ukraine in 90-ies have been identified. The problems of formation of the infrastructure of the agrarian market have been defined: the absence of real state support, the imperfection of the legislation, the distortion of the mechanisms of functioning of the subjects of the agrarian market. The dependence of food safety of the state on the development of the system of realization of agricultural products have been emphasized.

Keywords: *realization of agricultural products, government procurement, agrarian market, food market, exchange, agricultural trade house, agricultural cooperation.*